

УДК 338.43.02:94(477)

М. П. Мартинюк,
к. е. н., докторант,
ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8660-2792>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.21.112

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

М. Martynyuk,
PhD in Economics, Doctoral candidate, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

PATTERNS AND TRENDS OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND MANAGEMENT OF THE AGRARIAN SECTOR IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW AND POST-WAR RECOVERY

У статті розглянуто закономірності та тенденції розвитку економіки та управління аграрним сектором в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Доведено, що сучасна парадигма управління аграрною галуззю полягає в загальних уявленнях керівників всіх рівнів щодо підходів до управління підприємствами та організаціями, галуззю, регіонами та країною в цілому з урахуванням впливу змін у правовому середовищі та формування організаційної культури. Визначено, що це відбувається через взаємодію соціальних і економічних аспектів діяльності суб'єкта господарювання як ентропійної системи, що базується на відході від стереотипних уявлень про традиційні способи керування і враховує власні потреби. Зроблено висновок, що для сталого розвитку аграрного сектору України створено низку інструментів підтримки бізнесу, зокрема агровиробництва. Найважливішим серед них є фінансування за рахунок державного бюджету, компенсація податків та надання фінансової допомоги аграрним підприємствам для розробки й впровадження інноваційних проєктів у аграрному секторі тощо. Розвиток економіки та управління аграрним сектором під час воєнного стану і в період повоєнного відновлення стикається з унікальними викликами та можливостями. В умовах воєнного стану пріоритетним є забезпечення продовольчої безпеки, адаптація логістичних ланцюгів та захист інфраструктури. Аграрний сектор має змогу адаптуватися до нових умов через інноваційні підходи, такі як цифровізація, оптимізація ресурсів і впровадження стійких методів виробництва. Після завершення воєнних дій актуальним стане відновлення виробничих потужностей, модернізація технічного парку та залучення інвестицій для стабілізації сектору. Одним з ключових аспектів буде розвиток партнерських зв'язків, а також підтримка малих і середніх фермерських господарств, які зможуть стимулювати зростання зайнятості та забезпечити регіональний розвиток. Створення сприятливих умов для інновацій і сталого розвитку дозволить аграрному сектору стати рушійною силою відновлення економіки та посилення національної продовольчої безпеки.

The article examines the regularities and trends of economic development and management of the agrarian sector in the conditions of martial law and post-war recovery. It has been proven that the modern paradigm of managing the agrarian industry consists of the general ideas of managers at all levels regarding approaches to managing enterprises and organizations, the industry, regions and the country as a whole, taking into account the impact of changes in the legal environment and the formation of organizational culture. It was determined that this happens due to the interaction of social and economic aspects of the business entity's activity as an entropy system, which is based on moving away from stereotypical ideas about traditional management methods and takes into account its own needs. It was concluded that for the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine, a number of business support tools, in particular agricultural production, have been created. The most important among them is financing from the state budget,

compensation of taxes and provision of financial assistance to agricultural enterprises for the development and implementation of innovative projects in the agricultural sector, etc. The development of the economy and management of the agrarian sector during martial law and in the period of post-war reconstruction faces unique challenges and opportunities. In the conditions of martial law, the priority is to ensure food security, adapt logistics chains and protect infrastructure. The agricultural sector is able to adapt to new conditions through innovative approaches such as digitalization, optimization of resources and implementation of sustainable production methods. After the end of hostilities, restoration of production capacities, modernization of the technical park and attraction of investments to stabilize the sector will become urgent. One of the key aspects will be the development of partnerships, as well as the support of small and medium-sized farms, which will be able to stimulate the growth of employment and ensure regional development. Creating favorable conditions for innovation and sustainable development will allow the agricultural sector to become the driving force of economic recovery and strengthening of national food security.

Ключові слова: аграрна політика, розвиток економіки, управління, аграрний сектор, воєнний стан, повоєнне відновлення.

Key words: agrarian policy, economic development, management, agrarian sector, martial law, post-war recovery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Парадигма управління аграрною галуззю — це найбільш загальні уявлення керівників про підходи управління підприємствами й організаціями з позицій впливу змін правового середовища і формування організаційної культури через взаємодію соціальних та економічних аспектів у функціонуванні суб'єкта господарювання як ентропійних систем на основі руйнування стереотипних уявлень про існування ортодоксальних способів керування відповідно до власних потреб.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Аграрний сектор — це складана багатогалузева сукупність економічно пов'язаних між собою виробничо-технологічним розподілом праці галузей сільського господарства, що спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської продукції, її промислової переробки, зберігання і реалізації, яка також охоплює системи інформаційного та наукового забезпечення і характеризується глибокими відмінностями та специфікою окремих елементів, що потребує побудови індивідуальної організаційно-економічної та техніко-технологічної політики щодо всіх суб'єктів господарювання [2].

Особлива актуальність діяльності аграрного сектору виникає в умовах волатильного середовища, так як розвиток аграрного сектору — це динамічний процес, кожний його етап ставить нові завдання і потребує нових шляхів вирішення. Саме тому одним із актуальних напрямів економічних досліджень є вивчення тенденцій та перспектив розвитку аграрного сектору, як на вітчизняному ринку, так і в умовах глобалізаційних процесів та інтеграції вітчизняної економіки, зокрема сільського господарства, до світового господарства [8, с. 170].

В монографії Костецького Я.І. "Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика" вітчизняними ученими-фахівцями та науковцями висвітлено формування стратегії розвитку аграрного сектору України через побудову сучасної парадигми розвитку [2, с. 246].

Сучасний етап економічного розвитку, зокрема розвитку аграрного сектору, характеризується зміною його передумов, умов та факторів у глобальному масштабі, що зумовлено передусім знаходженням економічної системи на етапі переходу від п'ятого технологічного укладу (епоха інформаційних технологій) до нового, більш прогресивного — цифрової економіки (промислової революції 4.0) [2, с. 247].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити закономірності та тенденції розвитку економіки та управління аграрним сектором в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

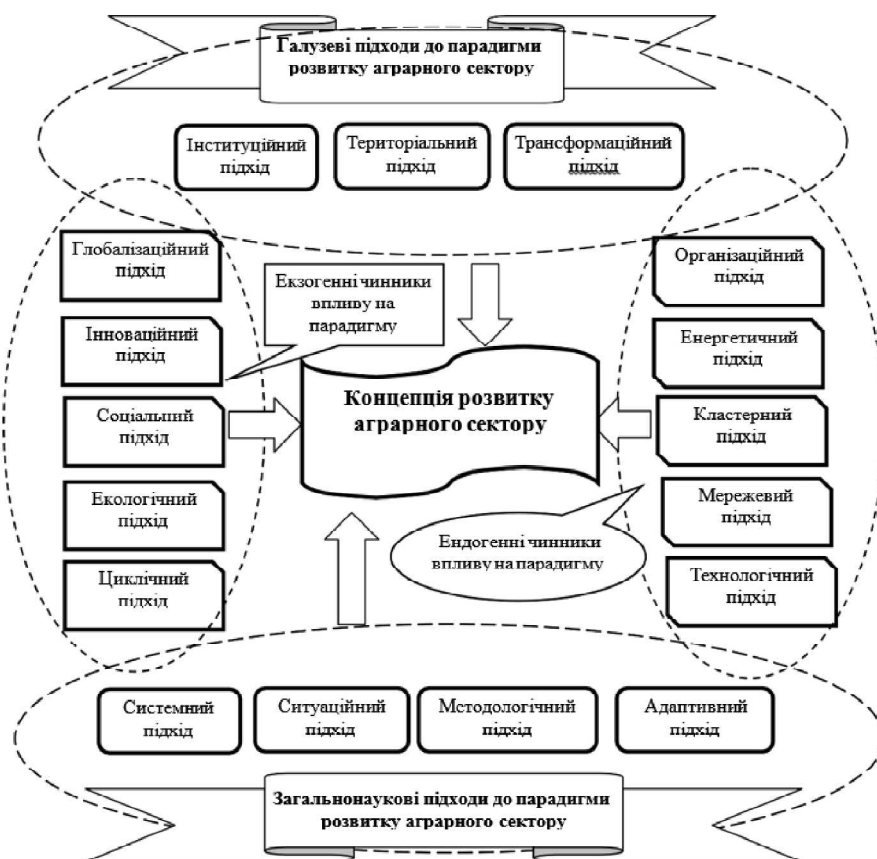

Рис. 1. Взаємозв'язок впливу підходів на парадигму розвитку аграрного сектору України

Джерело: [2, с. 251].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Костецьким Я.І. розроблено схему взаємозв'язку впливу підходів на парадигму розвитку аграрного сектору України (рис. 1). Стратегічна мета розвитку аграрного сектору в межах нової парадигми полягає у забезпеченні якісного прориву в підвищенні рівня й якості життя сільського населення та сталого розвитку сільських територій на основі поліфункціональності аграрного сектору, багатoproфільності сільської економіки, багатouкладності аграрного виробництва і збереження органічного способу життя населення.

Досягнення стратегічної мети сільського розвитку з опорою на внутрішні ресурси може бути забезпечене за допомогою таких інституційних, економічних, організаційних та соціальних механізмів: вдосконалення інституційного середовища (земельного, водного і лісового кодексів); закріплення та захист прав власності; державна політика щодо захисту інтересів вітчизняного товаровиробника; підвищення уваги до якості продовольчої продукції; формуван-

ня продовольчих ланцюжків з більш коротким постачанням, альтернативним великим продовольчим мережам; розвиток малого та середнього бізнесу; відродження сільської кооперації; реалізація національних агропроектів; розвиток місцевого самоврядування; соціальне партнерство між державою, бізнесом і населенням.

Удосконалення означених механізмів має забезпечити зростання конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості аграрного сектору, зниження інвестиційних ризиків у цій сфері, підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів господарювання, включаючи малий і середній бізнес.

Формування новітньої парадигми розвитку аграрного сектору передбачає використання власної моделі розвитку галузі з імплементацією прогресивних моделей аграрного бізнесу зарубіжних країн [2, с. 253].

В монографії вітчизняними науковцями представлено основні складові формування новітньої парадигми аграрного сектору України (рис. 2).

Так, фахівці при розробці парадигми розвитку аграрного сектору, її розглядають як цілісну структуру з організаційно-економічними, технічними, технологічними і соціальними зв'язками з іншими галузями національної економіки. А також, враховано, що будь-яка система складається з окремих елементів, частин та компонентів, які перебувають між собою в органічній залежності.

Отже, у підсумку теоретичного матеріалу можна сказати, що стратегія розвитку аграрного сектору під впливом новітньої парадигми передбачає впровадження якісних змін, серед яких експлуатація природних ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни перебувають у взаємозалежності та взаємодоповнюваності (інтегрованості) і зорієнтовані на нарощування потенціалу, отримання прибутку та задоволення людських потреб у продуктах харчування [2].

Практичне опрацювання динаміки розвитку аграрного сектору, його закономірностей та тенденцій за останні дванадцять років проводимо з

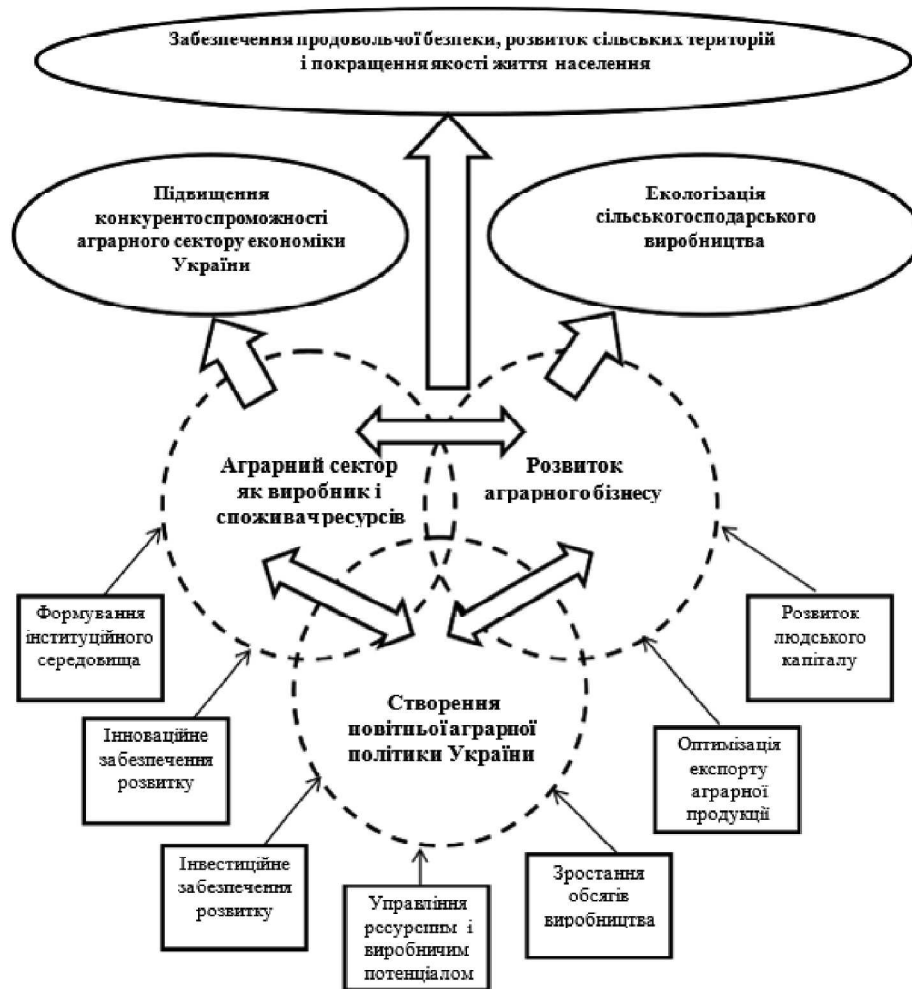

Рис. 2. Складові формування новітньої парадигми аграрного сектору України

Джерело: на основі [2].

використанням Статистичних щорічників України, Статистичних збірників "Бюджет України", Статистичних щорічників сільського господарства України, науково-практичних праць та статей вітчизняних економістів [4—7].

На першому етапі прослідкуємо динаміку ефективного функціонування аграрно-промислового виробництва та місце його складової — аграрного сектору в структурі валової доданої вартості і прибутку та їх зміни в національному господарстві України, яке сприяє працевлаштуванню і забезпеченню роботою працездатного населення та якісною аграрно-продовольчою продукцією (табл. 1) [1; 4—7].

Таблиця 1. Місце і динаміка аграрного сектору у валовій доданій вартості та валовому прибутку, змішаному доході, 2012—2023 рр.

Роки	Валова додана вартість (основні ціни), млн грн		Частка аграрного сектору у ВДВ, %	Динаміка, %			
	економіка країни	сільське господарство		Валова додана вартість (основні ціни), млн грн		Валовий прибуток аграрний сектор	
				економіка в цілому	аграрний сектор	економіка в цілому	частка аграрного сектору, %
2012	1262157	113245	8,97%	100,00	100,00	132,09	16,09
2013	1336364	132354	9,90%	105,88	116,87	154,34	17,71
2014	1382719	161145	11,65%	109,55	142,30	196,64	19,84
2015	1689387	239806	14,19%	133,85	211,76	311,04	22,71
2016	2023228	279701	13,82%	160,30	246,99	365,00	20,89
2017	2791364	364588	13,06%	221,16	321,95	368,96	21,07
2018	3144794	383693	12,20%	249,16	338,82	372,92	22,25
2019	3421628	356563	10,42%	271,09	314,86	401,88	24,43
2020	3626725	393077	10,84%	287,34	347,10	420,84	23,61
2021	4684726	593367	12,67%	371,17	523,97	439,80	24,79
2022	4580393	426817	9,32%	362,90	376,90	438,76	21,97
2023	4711942	435219	9,24%	373,32	384,32	441,72	22,15

Джерело: на основі [1; 4—7].

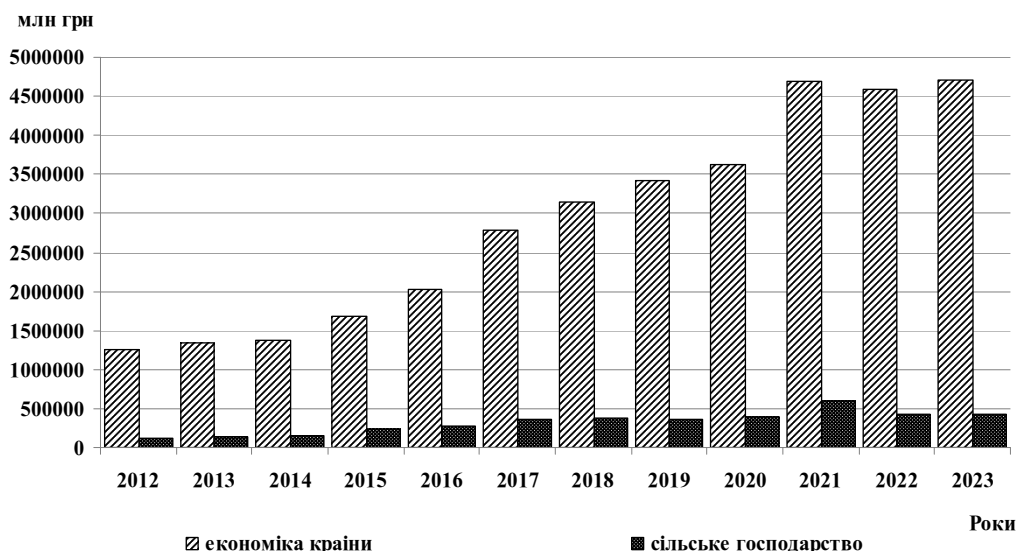

Рис. 3. Динаміка валової доданої вартості вітчизняної економіки та сільського господарства, 2012–2023 рр.

Джерело: на основі [4–7].

Таблиця 2. Динаміка валового внутрішнього продукту, валового внутрішнього продукту сільського господарства та його частки в загальному валовому внутрішньому продукті України, 2012–2023 рр.

Роки	Валовий внутрішній продукт, млн грн	Валовий внутрішній продукт сільського господарства, млн грн	Частка валового внутрішнього продукту сільського господарства в загальному валовому продукті країни, %
2012	1037629,29	120533,61	11,62
2013	1100734,29	156176,29	14,19
2014	1586915,00	161145,00	10,15
2015	1988544,00	239806,00	12,06
2016	2385367,00	279701,00	11,73
2017	2983882,00	303949,00	10,19
2018	3558706,00	361173,00	10,15
2019	3974564,00	356795,00	8,98
2020	4194102,00	388660,00	9,27
2021	4244520,00	386363,00	9,10
2022	4162218,00	370106,50	8,89
2023	4279916,00	383850,00	8,97

Джерело: на основі [3–7].

Графічно динаміка валової доданої вартості вітчизняної економіки та сільського господарства за досліджуваний період представлена рис. 3.

Одним із ключових характеристик стану економіки та окремих галузей народного господарства є валовий внутрішній продукт. Нині аграрний сектор є одним із найважливіших елементів економіки загалом. Одна з причин — це здатність генерувати значну кількість валового внутрішнього продукту [3].

Прослідкуємо динаміку валового внутрішнього продукту, валового внутрішнього

продукту сільського господарства та його частки в загальному валовому внутрішньому продукті України за останнє дванадцятиріччя (табл. 2).

Візуалізація представлених статистичних даних табл. 2 представлено рис. 4.

Для забезпечення постійного розвитку агропромислового комплексу України розроблені певні інструменти підтримки бізнесу, зокрема агровиробництва. Найвагоміший серед них — це фінансування за рахунок видатків державного бюджету, відшкодування податків та фінансова допомога аграрним суб'єктам господарювання на розробку і реалізацію інноваційних проектів у агросфері [3; 5].

Динаміка бюджетних видатків на розвиток та підтримку аграрного сектору економіки України за останні дванадцять років та графічне їх представлення показано табл. 3 та рис. 5.

Спостерігаємо за останній досліджуваний період зростання видатків на фінансування аграрного сектору на 1,02 млрд. грн (11,85 %), що є закономірним економічним процесом.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток економіки та управління аграрним сектором під час воєнного стану і в період повоєнного відновлення стикається з унікальними викликами та можливостями. В умовах воєнного стану пріоритетним є забезпечення продовольчої безпеки, адаптація логістичних ланцюгів та захист інфраструкту-

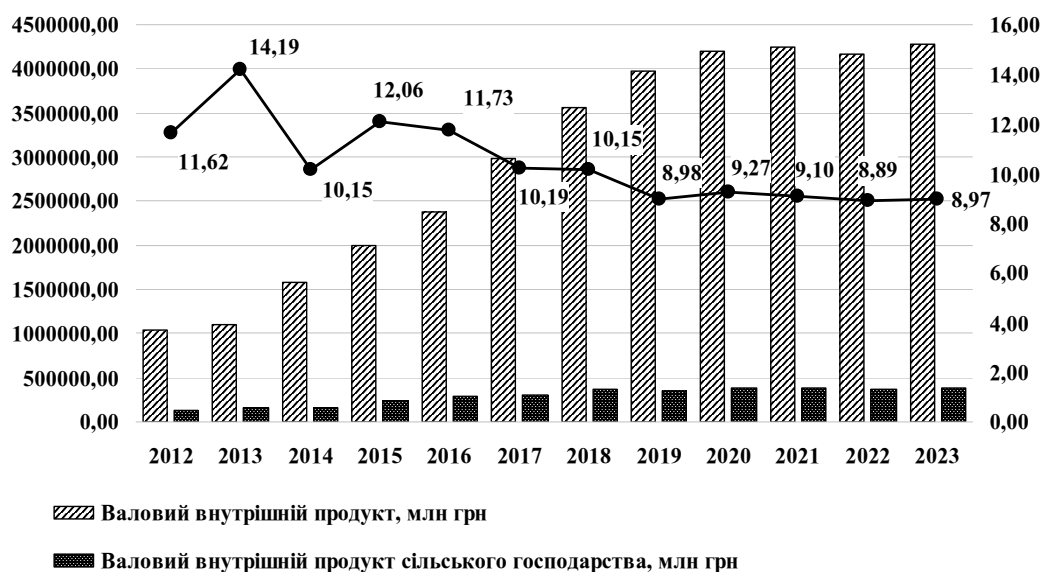

Рис. 4. Динаміка валового внутрішнього продукту, валового внутрішнього продукту сільського господарства та його частки в загальному валовому внутрішньому продукті України, 2012–2023 рр.

Джерело: на основі [3–7].

ри. Аграрний сектор має змогу адаптуватися до нових умов через інноваційні підходи, такі як цифровізація, оптимізація ресурсів і впровадження стійких методів виробництва. Після завершення воєнних дій актуальним стане відновлення виробничих потужностей, модернізація технічного парку та залучення інвестицій для стабілізації сектору. Одним з ключових аспектів буде розвиток партнерських зв'язків, а також підтримка малих і середніх фермерських господарств, які зможуть стимулювати зростання зайнятості та забезпечити регіональний розвиток. Створення сприятливих умов для інновацій і сталого розвитку дозволить аграрному сектору стати рушійною силою відновлення економіки та посилення національної продовольчої безпеки.

Література:

1. Коденська М. Ю., Сегеда С. А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 30—39.
2. Костецький Я.І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 356 с.
3. Савченко М.В., Шутак І.А. Тенденції трансформаційних та інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України. Економічний вісник. 2021. № 2. С. 36—43.

Таблиця 3. Динаміка бюджетних видатків на розвиток та підтримку аграрного сектору економіки України, 2012–2023 рр.

Роки	Загальні видатки бюджету, млрд грн	Видатки на фінансування аграрного сектору, млрд грн
2012	152,85	8,59
2013	150,69	8,47
2014	151,80	8,53
2015	144,80	8,13
2016	145,60	8,18
2017	148,60	8,35
2018	148,99	8,37
2019	160,80	9,03
2020	169,00	9,50
2021	170,50	9,58
2022	170,12	9,56
2023	170,96	9,60

Джерело: на основі [3; 5].

4. Сільське господарство України за 2022 рік / за ред. О. Прокопенко. Київ: Держстат, 2023. 164 с.

5. Статистичний збірник "Бюджет України". URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (дата звернення: 15.10.2024).

6. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. І.Є. Вернера. Київ: Держстат, 2017. 611 с.

7. Статистичний щорічник України за 2022 рік / за ред. І.Є. Вернера. Київ: Держстат, 2023. 387 с.

8. Ширма В.В. Організація інноваційного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК. 2013. № 10. С. 197—203.

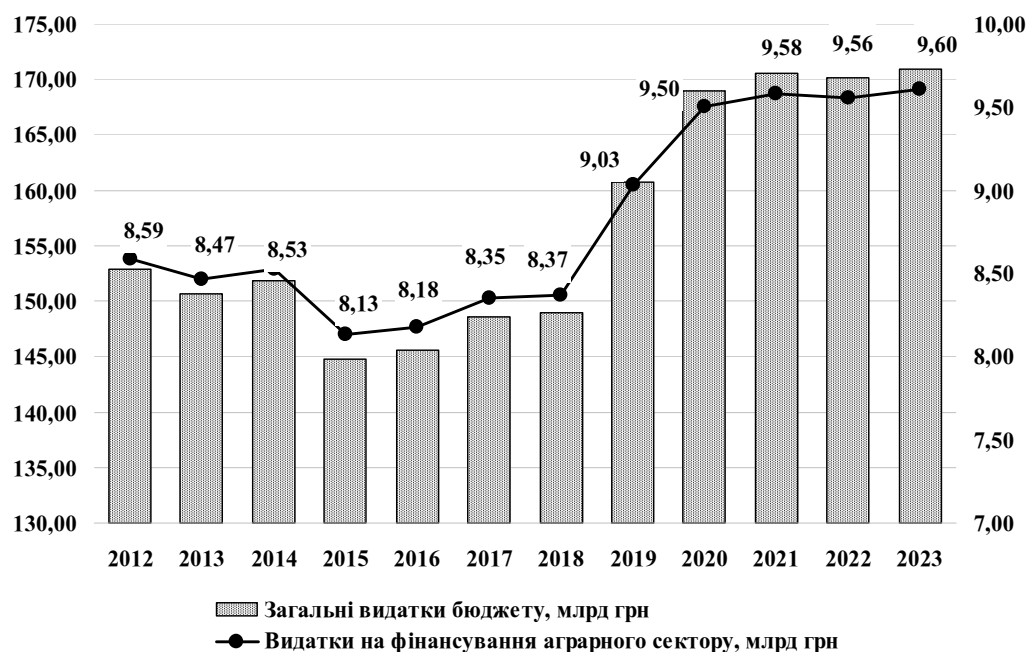

Рис. 5. Динаміка бюджетних видатків на розвиток та підтримку аграрного сектору економіки України, 2012–2023 рр.

Джерело: на основі [3; 5].

9. Khodakivska O., Voronko-Nevidnycha T. Integration of Agile methods into the management system as a tool for increasing the effectiveness of strategic management in the agri-food sector. *Ekonomika APK*. 2024. Volume 2 (30). P. 49–56.

10. Skydan O., Khodakivska O., Bugaychuk V., Grabchuk I., Brodsky Y. Post-war Development of Ukraine's Economy in the Context of Accelerated Integration into the European Union. Opportunities and Risks in AI for Business Development. 2024. Volume 1. P. 711–723.

References:

1. Kodenska, M. Yu. and Szegeda, S. A. (2018), "Patterns of development of agricultural and industrial production and efficiency of its functioning", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 30–39.

2. Kostetskyi, Ya.I. (2017), *Stratehiya formuvannya i rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrayiny: teoriya i praktyka* [Strategy of formation and development of the agricultural sector of Ukraine: theory and practice], TNEU, Ternopil, Ukraine.

3. Savchenko, M.V. and Shutak, I.A. (2021), "Trends of transformational and integration processes in the agrarian sector of the economy of Ukraine", *Ekonomichnyy visnyk*, vol. 2, pp. 36–43.

4. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Sil's'ke hospodarstvo v Ukraini 2022*. Statystychnyj zbirnyk [Agriculture in Ukraine 2022. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

5. State Statistics Service of Ukraine (2024), *Byudzhet Ukrayiny 2012–2023*. Statystychnyj zbirnyk [The budget of Ukraine 2012–2023. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine, available at: <https://mof.gov.ua/uk/statystichnij-zbirnik> (Accessed 15 October 2024).

6. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2016 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2016], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2022 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2022], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

8. Shirma, V.V. (2013), "Organization of innovative support for the functioning of agricultural enterprises", *Ekonomika ta upravlinnya APK*, vol. 10, pp. 197–203.

9. Khodakivska, O. and Voronko-Nevidnycha, T. (2024), "Integration of Agile methods into the management system as a tool for increasing the effectiveness of strategic management in the agri-food sector", *Ekonomika APK*, vol. 2 (30), pp. 49–56.

10. Skydan, O., Khodakivska, O., Bugaychuk, V., Grabchuk, I. and Brodsky, Y. (2024), "Post-war Development of Ukraine's Economy in the Context of Accelerated Integration into the European Union", *Opportunities and Risks in AI for Business Development*, vol. 1, pp. 711–723.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2024 р.